

Марко Паовица
књижевни критичар
Беч – Београд – Цибријан

УДК 821.163.41.09-31 Драгић Л.
Прегледни чланак
Примљен: 24. октобар 2017.
Прихваћен: 23. новембар 2017.

РОМАНСИРАНИ ДЕМОНИЗАМ НОВИЈЕ ЦРНОГОРСКЕ ИСТОРИЈЕ

Роман *Кукавичја њилаг* Лабуда Драгића има за тему догађаје и збивања везане за комитски покрет у Црној Гори током Првог светског рата и непосредно по његовом окончању. Стога су, полазећи већ од метафорике наслова, за разумевање мозаички развијене романескне приче потребна извесна предзнања о тој преваходно историјској теми.

Аутентични комитски покрет у Црној Гори настаје 1916. године, као вид устаничке гериле против аустроугарске окупације земље, по одласку краља Николе у емиграцију. Он представља облик традиционалног црногорског одбрамбеног четовања, које следеће ратне године постаје све масовније. Покрет је уследио за појавом истоимене устаничке организације из топличког и јабланичког краја у такође окупираној Србији, а делимично је и инспирисан њеним примером. По завршетку рата и са формирањем Краљевине СХС, једна црногорска сепаратистичко-терористичка формација, организована трудом италијанске владе а тајно припомогнута од стране хрватске опозиције у новонасталој југословенској држави, злоупотребљава угледно комитско име, упада на терен Црне Горе и најбруталнијим средствима покушава да организује побуну народа и врати на престо одбеглог старог краља.

Основни тематски ток Драгићевог романа чини приповедање о злоделима те послератне псеудокомитске, отпадничке и одметничке организације, укључујући политичку и социјалну предисторију њеног настанка, као и ретко сугестивну приповедачку слику регионалног поднебља и народног живота у њему. Политичко и антрополошко зло тематизовано у Драгићевом роману не јавља се први ни последњи пут на позорници црногорске историје, али је његов садржај, његов изопачени политички програм дотле потпуно нов, као што ће сви доцнији братоубилачки окршаји и све политичке конфронтације на територији „Српске Спарте”, до наших дана, носити његов изразит печат, што актуелној Драгићевој теми даје прворазредни степен ре-

левантности и озбиљности у најширем српском националном оквиру. А то је печат отпадништва.

Тај печат се, дакле, премијерно обелодањује са окончањем Првог светског рата, а огледа се у чину радикалног раскида с вековном националном свешћу српског предзнака, с поузданим историјским памћењем народа и његовом древном духовном традицијом. Мотивисан суревњивом владарском таштином остарелог краља и корумптивном политичком рачуницом удворичког дела његовог ближег окружења, тај раскид уноси збуњеност и пометњу у најшире слојеве народа изазивајући и дубље трагичне поделе, неретко на плодној подлози тривијалних међусобица или на атавистичким ожиљцима племенске друштвене свести. Детаљним познавањем чињеница везаних за политичку и ратну историју Црне Горе у време владавине књаза, односно краља Николе Петровића, дубоким саживљавањем и с најситнијим појединостима народног живота у суровом али на свој начин магичном природном амбијенту, неслућеним имагинативним оживљавањем осећања и смисла човекове егзистенције у вредносном поретку црногорског херојскопатријархалног менталитета, Лабуд Драгић предочава истовремено реалистички верну и магично чудесну романескну визију првог раскола и првог колективноотпадничког чина у дугој политичкој историји, народном памћењу и духовној традицији црногорског Српства.

Драгићева јединствена повест демонистичког националноисторијског подухвата одвија се у две паралелне равни, у два садржински комплементарна тока. Један се тиче збивања и одлука у најужем дворском кругу и на највишем државнополитичком нивоу, други – њихових директних и индиректних, али свакако судбинских последица у колективном и породичном животу народа Црне Горе. У средишту приповедачке пажње првог, по спољашњем и по унутрашњем времену, дужег наративног тока, стоји људски и владарски лик краља Николе. Некадашњи „цар јунака” са знаменитог Вучијег дола, једини од учесника, односно посматрача на Берлинском конгресу коме је, ни мало случајно, допуштено да на сесијама не отпасује сабљу, од тога трена па до часа бекства из земље креће се и морално и политички, и на унутрашњем и на спољашњем политичком плану, и са српско-националног и са црногорско-државног становишта, доследно регресивном линијом, противно утисцима заснованим на његовом великом територијалном добитку. Грађан суптилном психолошком анализом на релевантној документарној подлози, лик краља Николе указује се у знаку личне и породичне себичности, владарске таштине, до безграничне осветољубивости, политичке поткупљивости, на једној, и обмане и дволичности, на другој страни. Али, чини се, прво и најважније Николино владарско начело постаје врло рано опсесија златом, које иницијално згрће издајом братских слободарских идеала попут обичних концесија Аустроугарској монархији, и депонује га у једној познатој тршћанској банци. Отада прва и највећа брига црногорског суверена постаје материјална сигурност владајуће породице, његов и њен политички престиж. Ташт, похле-

пан и саможив, краљ Никола, већ ни књазом, није представљао загонетку у очима оних који ни до данас не престају да се баве студирањем карактера и амбиција српских регионалних и централних властодржаца на Балкану. И пре него што је историја верификовала судбину његових наследника и његовог трона, она је била јасна. Престолонаследник Данило, далеко од Цетиња, дигао је руке од престола и од отаџбине, *обрлаишила ѿ боѿаиша Њемица и, јалова*, подастрла му чари европског стила живота, мишљења и понашања. Мирко, еротоман и насртљивац, по чему *се врѿо на несрећѿеѿ Данила, па ѿакав није ни за ѿородицу ни за круну*. А Петар, најмлађи, развратник и силеѿија у покушају, због чијих *несојлука ѿдагаху велике ѿаве*, не беше – као *ѿоруѿаније и ирвелика казна* за оба родитељска братства, Петровиће и Вукотиће – за круну ништа подобнији од брата. Ошинут иронијом судбине, краљ Никола у часу бекства делује као каква античка верзија краља Лира, јер му је дубока сенилност застрла све почињене кривице. Породица, на коју је највише полагао, којој је жртвовао све у својим владалачким одлукама, *се очас расула на све стѿране, несѿала, расѿала се у неком бунилу и најавила оѿиѿији расѿад фамилије, државе, душе, судбине*. Но, он је приповедачки сагледан и из једне другачије, приоритетније, хераклитовске перспективе, по којој карактер одређује судбину, из перспективе која се приписује Његошевом сну у *ону ноћ кад се ѿродила Стѿана Миркова*. Владика Раде је, наиме, сањао *да ће се родиѿи мушко дијете наоѿако, не ѿавом неѿо ѿуром најѿријед и да ће ѿород изродиѿи ѿроклеѿи и оѿак и да ће ѿако и обрѿиѿији и сва Црна Гора*. Па је, по том апокрифном предању, *Владика Раде давао сѿоѿѿону ѿалијера да се оно дијете, ѿа иако је мушко, ѿа иако је Пеѿровића, некако украде и бачи у оне ѿрослоје и безданице ѿоред Крсца изнад Коѿора*. Јер је, како то разјашњава приповедач, *владики било више до Црне Горе но до свије Пеѿровића*. Као проклетнику, отпаднику од вековне хијерархије вредности, Николи је, напротив, било више до црногорског трона и своје породице но до читаве Црне Горе и осталог Српства, мада се непрекидно претварао да следи интересе и идеале српског народа у Црној Гори и изван ње.

Радикални следбеници Николиних владалачких приоритета – Јован Пламенац, Крсто Поповић, Саво Распоповић, као и други припадници њихове завереничке групе – одбацују његову хипокризијску маску и отворено, оружјем и политичком паролом, устају против уједињења Црне Горе са Србијом и осталим југословенским земљама. Мотивисани сновима о доживотној синекури у земљи дембелији, они истовремено присвајају комитско име и легитимишу се као *Либерѿѿори Монѿенеѿрини*, одбацујући и домаће, народно име властите земље, да би и по том постали узор њеним данашњим властодршцима. Носиоци акционог аспекта романескне приче, они су дати функционално, махом плошно, у бољем фелѿтонистичком маниру, све док понеки међу њима, слутећи пропаст одметничког подухвата, а с тим и свој неславан крај, не стану да отварају душу и с притуљеним кајањем увиђају сопствене грехове и непоправљиву демонску изопаченост властитог жи-

вота. У мотивацијском погледу, међу њима је само један потпуни изузетак, лик који, не мање, припада и оном другом току романескне приче *Кукавичје њилади*, па отуд, условно говорећи, има и улогу главног анти-јунака овог Драгићевог романа.

Други приповедачки ток *Кукавичје њилади* – који се, због специфичне композиције романа, успоставља у стандардном значењу тог појма тек појачаном кооперативношћу читаоца – везан је за живот и судбину породице Башовић у назначеним историјским околностима. Управо у то време – почетком прошлог века, а нарочито током Балканских ратова, Великог рата и првих поратних година – у народном животу Црне Горе, што због великих историјских ломова, што због крупних цивилизацијских корака у спољњем свету, долази до видних поремећаја, забуна и пометњи које потресају устаљени вредносни систем, ослабљују морални и социјални поредак, утуљују или окрепљују историјско памћење и одвећ знани слободарски менталитет народне заједнице. Сав тај процес моралних, социјалних, психолошких и духовних превирања Лабуд Драгић оживљава по највишој мери приповедачке емпатије, перцептивне свежине и стваралачке имагинације у романескној слици брдскоцрногорске куће Башовића.

По подвижничком начину живота у сталној смени *година љади* и *јалових њрољећа* у суровом планинском поднебесју, по *солољебничком* са ставу и организацији домаћинства, по социјалном статусу и друштвеним обавезама, али и по извесној либерализацији личног животног избора укућана, Башовићи су прилично репрезентативна црногорска народска фамилија свога доба. Али такође и сасвим довољно атипична, са изразитим потенцијалом дивергентних посебности и узајамно опонентних карактеролошких црта, до пуне симболичке узоритости, да у њима носе клицу неминовног трагичног удеса. И већ по тој клици, по нагонском налажењу личног животног избора, колико и по коначном краху, народска кућа Башовића указује се у извесној судбинско-карактеролошкој аналогiji са владајућом црногорском породицом, ако се овој приброји и најближи родбински члан у изразито позитивном лику сердара Јанка Вукотића, који се обавештенијем читаоцу виšekратно предочава у форми наративних сигнала. Породичну заједницу Башовића сачињавају петорица браће – Крсто, Шалета, Вуксан, Грња и Кајица – са мајком Јагликом, добрано депатетизованом, психолошки продубљеном и реалистички примереном, народском репликом Мајке Југовића. Између браће, међутим, вијуга јасна разликовна карактеролошка, односно морално-психолошка линија, која дели традиционалне вредности, с највишом, његошевском верификацијом, од актуелних искушења и личних и колективних странпутица. Највернији старинским схватањима и оном менталитету по којем је, према Перу Слијепчевићу, важило гесло „све за образ, а образ ни за шта”, јесте Крсто, који уместо регрутованог брата, малодушника и врдалама, добровољно одлази у бој на Скадар, где гине остајући „без гроба и мрамора”. Шалета пре ратова, на таласу економске емиграције, стиже у

Америку, решен да у њој потражи животну шансу, да се обогати и постане снажан замајац материјалног напретка целе породице у завичају. Но, овај неуспели црногорски аргонаут зауставља се већ у *Навијорки*, где среће извесну *Легу*, Американку непознатог европског порекла, загонетну профитерку из еснафа „најстаријег заната”, и за њу везује своју животну судбину. Носталгичан, лакомислен и лен, Шалета се, нарочито по изненадном ишчезавању *Легу* из његовог живота, одаје евокативном сањарењу призивајући идиличне призоре, али и веристичке визуре амбијента, из детињства, породичног круга и завичаја, где, међутим, никад не стиже ни једна његова доларска пошиљка. Али се управо кроз те Шалетине евокативне призиве оживљава не само ретко упечатљива и сугестивна, већ и мистичко-космолошки осмишљена слика живота и света из којег је овај романескни лик поникао. То је, у ствари, само једна од две-три наративне варијације – она с мотивима гувна и столетног јасена пред родном кућом – које анимистичким и мистичким везама између природе и човекове егзистенције прибављају Драгићевом роману уверљиву трансценденталну дубину, разуме се, по мери аутохтоне езотеричко-митолошке народне духовности. Исту духовну димензију, поред визионарског дара епске поетске имагинације, поседује и трећи брат, Вуксан. Заточник колективног историјског памћења и косовске етике, које би да повери *неком замишљеном, достојном бугућем слушаоцу*, он је психолошки и уопште карактеролошки предодређен несрећним случајем у свом најранијем детињству, када га старији брат, Кајица, заједно са колевком, преврне на зажарено огњиште, при чему му сагори десна рука а Кајица доживотно занеми. Једнорук, Вуксан израста у исполина немерљиве физичке и духовне снаге, обучава се сваком домаћем послу, упушта се, водећи с мајком домаћинство, у свакодневно *надјорњавање са биједом и варакање са судбином* и, неписмен, предаје се свом душом не богомданом, већ удесно генерисаном песничком позвању. По највишој мери саживљавања и приповедачке инвенције, Лабуд Драгић изграђује лик овог, и не само овог, јунака, истичући два главна настојања његове „поетике”: *да је, прво, својим њјесмама желио ускрснути све вриједне синове земље и њјизвати их у звјездани сабор своја њјеснишива*, и друго, још важније изнутра лирски настројеном Вуксану: *да њјрикаже боју и садржај свих својих дана*. Ако је малочас речено да је од петорице браће Крсто најближи старинском вредносном поретку, то се може одржати само у моралном погледу, док по укупном духовном склопу та позиција припада ипак Вуксану. Њихов је антипод – брат Грња. Он одбија позив за ратну мобилизацију, чиме присиљава Крста, млађег брата, да, по важећим схватањима, брани част породице и племена, док се сâм запуђује у Америку. Али, Грња се отуд експресно враћа назад, хвали се и размеће својим подвизима и искуствима о великом свету. Ништарија и патетични пајац, који је, по сопственим речима, *јодину дана америчке воде њјио*, везе о Америци као да је у њој вековао. *Бесњија био – бесњија осњо*, како га с горчином карактерише рођена мајка. Његов лик даје највише комично-иронијских акцената причи

и атмосфери четвртог Драгићевог романа. Кајица, туга породице, негде у мизансцену збивања намиче себи омчу на врат.

Блам и пропаст кући Башовића доноси Милутин, син Крстов, који се прикључује комитској терористичкој групи у Италији и постаје њен најсви-репији и најбездушнији злодеј – убица, пљачкаш и грубијан, задојен необузданом мржњом према свему и сваком под родним небом мада остаје лојалан одметничкој организацији чијем саставу припада. По крштењу, Милутин добија магијски заштитно име Мујо, што међутим остаје без утицаја на формирање његовог карактера и на његову животну судбину. Он одраста као сироче са оцем, бабом и стричевима, пошто му мајка, Петровићка са Његуша, умире на порођају, а и отац доцније гине у рату. Основну школу похађа у мајчиноме родном месту, а потом се враћа у очев шавничко-морачки крај, родном огњишту, које ће издати, обрукати и – угасити. Милутин Башовић алиас Мујо Баш својом животном причом обједињује оба приповедна тока Драгићевог романа, при чему његови доживљаји из детињства, из породичне хронике, пресудно одређују његов карактер и јасно осветљавају његов потоњи отпаднички лик комитског зликовца. Тај лик је, ретко инвентивно и уверљиво, двојако литерарно мотивисан – психолошки и демонолошки, као што је то управо случај и с романескним ликом краља Николе Петровића. Психолошки аспект мотивације Милутиновог-Мујиног лика тиче се његове дубоке дечачке трауме везане за чин штројења бика Галоње, оличења Мујовог поноса, радости и животнога самопоуздања. Његова увређеност и понижење постају дубљи тим што је и сâм био принуђен да суделује у, за њега, драматичној и срамној операцији штројења његовог миљеника и победника свих дуела у њиховом планинском крају, која је обављена на породичном гувну. (У том односу Мујовом према бикима има нечег психолошки блиског са Кочићевим Лујом.) Тај атак на његову рану виталистичку осећајност, неодбрањиви ударац на оличење природне снаге и лепоте, учвршћује у његовој дечачкој души уверење *да су се његови миљеници завјерили најјаче ближи, ња цијели свијет*. И, како у његовим очима *овај митски бик бјеше његов његов миљеник и победник свих дуела у њиховом планинском крају, која је обављена на породичном гувну*, дечак се чврсто заветује самоме себи: *Осветиће се он, Мујоца Башовић, не звао се он својим именом, [...] само да се дохвати добре московке или две талијанке...* Целог потоњег, не одвећ дугог живота, сећао се он гувна као *мјеста изгале и њоразе*, за разлику од стрица Шалете, коме је, изгубљеном у прекоокеанској даљини, то исто гувно представљало *трај златној животи и предака*. Психолошки већ укоренењени у идеји освете, породичног и завичајног отпадничтва, Мујови деструктивни нагони везују се, најпре, за оно породично најприсније, па потом за све живо из његовог природног окружења. Тако се често *сећао јасена*, прастарог и огромног у породичном дворишту, за који се веровало да у себи чува душе предака, *и замислио је како га сијече његовом, његовом оклејаном сјекиром, како засијеца меснајо дебло и из њега његови његови иверје*. Ако није имао на чему да *оштрећи мјетак*, наставља

приповедач, *сањао је како сијече јасење, јаворје, букве и све расићуће*. А за тај исти јасен, *јасен који њамџи*, стрицу Шалети чинило се, међутим, *да носи у себи неко дубоко осјећање сајласности и заједности*, *са укућанима и свим оним за шииа ња је везивала њомисао на кућу*. Обузет сталним нагоном за обрачуном, и опаком потребом да, у часовима досаде и чамотиње, између двеју потера, *ошћетџи мейџак*, Мујо Башовић у једној таквој прилици, и не знајући, на пушкотмет раздаљине убија стрица Вуксана, који се беше по други пут упутио, како се поверио мајци Јаглики, *да врене оно наше бравче кући*. Други, симболичко-демонолошки вид мотивације Мујовог лика темељи се на потајном уверењу његове бабе Јаглике *да је њена снаха родила ђавола*. Тим се, као и Јагликиним ламентом над удесом породице – *ко да све мрки облаци однијеше, ко да све црни ђаволи раскубоше* – успоставља паралелизам на романескном макроплану, паралелизам између пропасти владајуће и пропасти једне народске породице, проузроковане суштински истим, мада двоваријантним демонистичким вирусом отпадништва.

Осим Мујовог лика и поменутог паралелизма, снажан интегративни чинилац укупне романескне приче представља ауторски наратор Драгићеве *Кукавичје њилаги*, који, чврсто укоревен у тле свог романескног света, ипак „више види но онај под брдом”. Привржен усменом стилу јаког локалног колорита, а усредсређен на историјска збивања, политичка и духовна превирања у две друштвене равни, као и на њихов природни амбијент, он често постиже неслућено високе уметничке ефекте, несвојствене, осим по ретким изузецима, одговарајућем типу српског прозног исказа. Уз све динамичне комбинације наративног, есејистичког и лирског стила, имам првенствено у виду не толико кочићевске усмене описе природе колико суптилна осветљавања душевног пејзажа ликова живом говорном речју непосредног исказа или у чисто усменој форми доживљеног говора.